

Urheilun normimyllerrys on pysyvä ilmiö

■ Hannu Itkonen

Urheilun kansainvälistyminen käynnistyi 1800-luvun lopulla. Kansainvälisten urheiluorganisaatioiden synnyttäminen oli välttämätöntä, jotta lajit pystyivät levittäytymään eri maihin. Urheiluhistorian tarkastelu osoittaa, kuinka urheilun normittaminen on osoittautunut visaiseksi kysymykseksi.

Urheilun lajitoimintojen alueelliseen laajentamiseen keskittyneet järjestöt joutuivat myös normitustyöhön, jossa avainasemassa olivat tulosten mitattavuuden määrittely ja yksiselitteisten sääntöjen laatiminen. (Itkonen 2013, 5–6.) Jo urheilun varhainen tulkitseminen pelkästään kaikkea hyvää – esimerkiksi reippautta, ryhdikkyyttä ja raittiutta – tuottavaksi aktiviteetiksi kyseenalaistettiin pian. Suomalaisissa käytännöissä urheiluun luotua hyvän kertomusta yritettiin vaalia pitävällä amatööriurheilun käytäntöihin. Viimeistään urheilun ammattimaistuminen purki ajatuksen urheilun yhtenäisestä ja harrastajilleen kaikkea hyvää tuottavasta moraaliperustasta. (Ilmanen 2012, 178–180.)

Urheilun hyvän kertomuksen syntymiselle etenkin Suomessa olivat olemassa omat historialliset edellytyksensä (Itkonen 1997, 205–216). 1900-luvun alussa urheilu näyttäytyi olennaiseksi osaksi kansakunnan rakennustyötä (Hentilä 1989, 213–216). Urheilun tiivis kiinnittyminen muiden organisaatioiden aktiviteetteihin sekä toimijoiden ahertaminen useissa järjestörooleissa loivat edellytykset urheilun lajiopastusta laaja-alaisemmalle sosialisatiolle. Niinpä nuorisoseurojen, suojeluskuntien ja työväenyhdistysten järjestöaloista lähipiireineen tuli kansanvalistuksen keskuksia.

Yleisen yhteiskunnallisen eriytymisen myötä urheilu irtaantui perinteisistä järjestökytkennöistään. Edelleenkin urheilua legitimoitiin

monenmoisen hyvän tuottajana niin koko kansakunnalle kuin yksittäisille harrastajille. Urheilun katsottiin kasvattavan yksilöitä paitsi omasta kunnostaan ja toimintakyvystään huolehtimiseen myös kilpakenttien ulkopuolisten normistojen noudattamiseen ja kunnioittamiseen. Urheiluseurojen tilaisuuksissa juovuksissa esiintyneitä henkilöitä erotettiin seuran jäsenyydestä. Kansainvälisillä kilpa-areenoilla menestyneitä urheilijoita ylevöitettiin nimeämällä heidät esimerkiksi ”Suomen maailmankartalle juoksijoiksi” tai ”lentäväiksi suomalaisiksi” (Viita 2003, 148–161).

Nykyurheilun käytännöt

Nykyisessäkin urheilussa maat kilpailevat paremmuudestaan. Esimerkiksi olympiame- nestyksestä laaditaan mitali- ja pistetaulukoita. Joukkuelajeissa maajoukkueet mittelevät paremmuudestaan lukuisissa lajeissa. Huomattava osa tämän päivän huippu-urheilusta on kuitenkin viihdettä, jonka perusteluksi entisenlaiset nationalistiset tai valistukselliset vakuuttelut eivät enää asetu. Urheilusta on tullut tuote, joka muodostaa yhdessä median ja markkinoiden kanssa tiiviin kolmiyhetyden (Itkonen 1996, 231–250).

Huippu-urheilun yhteiskunnallisen aseman muuttumiseen ovat vaikuttaneet useat eri tekijät. Urheilun ammattimaistuminen toteutui vauhdikkaasti myös olympialiikkeen avattua porttinsa ammattilaisille. Globalisaatio on puolestaan madaltanut kansallisia rajoja ja johtanut mitta- vaan urheilijoiden muuttoliikkeeseen (Giulianotti ja Robertson 2009). Mediallistuminen on tuonut urheilun sosiaalisille kentille aivan uusia toimijoita, jotka tavoittelevat muitakin kuin kilpailullisia voittoja.

Huippu-urheilun kiinnostavuuden lisääntyminen on osaltaan purkanut urheilun perin-

teistä itsemääräämisoikeutta. Urheiluorganisaatiot ovat lisääntyvässä määrin paitsi pakotettuja pohdiskelemaan omia sääntöjään myös arvioimaan suhdettaan yleisempiin yhteiskunnallisiin normistoihin. Monimuotoistuneen huippu-urheilun värikkäät kentät sisältävätkin tänä päivänä myös riskejä, uhkia ja uhreja, joiden kanssa eläminen edellyttää normipohdintaa. Yksi osoitus laajentuneesta normipohdinnasta on myös virinnyt urheilun moraaliin ja etiikkaan paneutuva tutkimus (ks. esim. McFee 2004; McNamee 2010; Mäkinen 2005; Walsh ja Giulianotti 2007).

Globaalissa huippu-urheilussa pelataan ”kovin panoksin”. Suuriin taloudellisiin voittoihin ovat yltäneet muun muassa kansainväliset urheiluorganisaatiot, yksittäiset urheilijätähdet ja urheilun suurtaapahtumia välittävät mediajätit. Vauhdin ja vaarallisten tilanteiden lisääntyessä urheilu on saanut seuralaisekseen myös omat riskinsä, uhkansa ja uhrinsa.

Urheilun riskit

Moninaiset riskit varjostavat urheilun viihdespektaakkeleita. Pahimmillaan ylenmääräinen riskinotto liittyy urheilun kielteiseksi koettuja ”epäeettisyyden takiaisia”. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että riskirajoilla liikkuminen ja riskinoton seuraukset ovat oivallista polttoainetta medialle.

Urheilun riskien yksi juuri löytyy kilpailun kiristymisestä. Ammattimaisessa, suuria lupauksia tarjoilevassa huippu-urheilussa voittoa ja menestystä tavoitellaan keinoja kaihtamatta. Etenkin urheilijoiden suorituskykyä lisäävästä dopingista on tullut kilpailukenttien keskeinen haaste. Dopingin koetaan uhkaavan urheilun reilun pelin normistoa. Doupatut urheilijat saavat huomattavaa etua suhteessa luomulinjaan luottaviin kansakilpailijoihinsa. Douppaamisen kimppuun on käyty mittavin kontrollitoimin, jolloin urheilijat ovat käytännöllisesti katsoen koko ajan järjestelmän valvovan silmän alaisina.

Dopingin riskiluonne liittyy siihen, että kemiallisiin valmistein toteutetussa suorituskyvyn manipuloinnissa liikutaan aika ajoin elimistön sietokyvyn rajamailla. Tiedetäänpä sekin, että lääkeaineiden ylenmääräinen käyttö on

johtanut paitsi terveyden menettämiseen myös ennenaikaiseen kuolemaan.

Ammattimaisessa huippu-urheilussa liikkuvat valtavat rahat. Kun perinteisesti urheilun tehtävä ei ole ollut taloudellisten voittojen tuottaminen, urheiluorganisaatiot ovat olleet osin kykenemättömiä vastaamaan ulkopuolisten taloustoimijoiden tunkeutumiseen pelikentille. Niinpä esimerkiksi vedonlyönnistä on tullut haaste, johon vastaamiseen urheilujohtajat ovat hakeneet avukseen myös virkavallan edustajia. Eittämättä rahanpesu, lahjonta ja kilpailutulosten manipulointi ovat urheilun riskejä, joiden väljastamiseen tarvitaan sekä urheilueettisiä pohdintoja että yleisempääkin normimuokkausta.

Urheilun uhat

Etenkään huippu-urheilua ei voida enää perustella urheilun kaikkea hyvää tuottavalla kertomuksella. Huippu-urheilijan rooli on pitkän polun päässä oleva ammattikäytäntö, jossa pannaan niin sanotusti kaikki peliin sekä saadaan rahallista korvausta ja muita etuisuuksia. Moraalisesti uhkaavaksi tilanne muodostuu, kun organisaatiot ryhtyvät ylen määrin välineellistämään urheilijoita omien intressiensä palvelukseen. Kaikkensa peliin laittava ja pelkästään omaan urheilumenestykseen tähtäävä urheilija voi olla sokea välineellistäjien tavoitteille. Erityisen puolustuskyvyttömiä välineellistämislle ovat lapset ja nuoret.

Sosiaalisesti kestävä urheilu tulisi olla myös taloudellisesti kunnossa. Näin ei kuitenkaan ole, sillä monelta osin urheilu on taloudellisesti kestävämmällä perustalla. Esimerkiksi lukuisat maailman kärkitason jalkapalloseurat ovat rajusti ylivelkaantuneita. Myös kotimaisessa joukkueurheilussa eurojen riittävyys on jatkuva uhka. Seurojen konkurssit ja maksuvaikeudet ovat tuttu ilmiö.

Urheilun autonomiaa ovat viime vuosikymmeninä uhanneet kentille tunkeutuvat ulkopuoliset sijoittajat ja suoranaiset rahastajat. Sijoittajien ensisijaisena tavoitteena ei ole urheilumenestyksen saavuttaminen vaan taloudellisten voittojen korjaaminen. Urheilun tiedetään myös mahdollistavan rikollisen rahanpesun. Etenkin urheilun

vedonlyönti tarjoaa toimivan kasvualustan hämälä-
rärahojaan kotiuttaville rikollisille.

Vielä joitakin vuosikymmeniä sitten liikun-
nan yhteiskuntatutkijat todistelivat urheilun sivi-
lisoitumisen merkitsevän väkivallan kuihtumista
kilpакentiltä (ks. Elias ja Dunning 1986). Tutki-
joiden ennakointi on sittemmin osoittautunut
ainoastaan osatotuudeksi. Eriytyessään ja viih-
teellistyessään urheiluun on muodostunut oma
väkivalta-
sektorinsa. Etenkin monissa uusissa
urheilumuodoissa vastustajan vahingoittaminen
on täysin sallittua toimintaa. Viihteellistymisen
nimissä on myös palattu aiempiin käytäntöihin.
Muun muassa miesten amatööriyrkkeilyssä on
siirrytty takaisin kypärättömään aikaan.

Väkivallan näkeminen urheilun uhaksi edel-
lyttää yhtä reunamerkintää. Kaikille toimijoille
väkivallan lisääntyminen urheilussa ei ole kieltei-
nen muutossuunta. Harrastajien hakeutuminen
väkivaltaisiin lajeihin, mittavat rahapalkkiot ja
suuret katsojamäärät sekä huomattava medianä-
kyvyys osoittavat, että väkivaltaiselle urheilul-
le on ollut olemassa oma sosiaalinen tilauksen-
sa. Kohu- ja sokkiuutisoinnin aikakaudella osa
urheilutuotannosta näyttääkin ratsastavan väki-
vallan ratsuilla. (Jarvie 2012, 310–318).

Kaikessa yhteiskunnallisessa päätöksenteos-
sa edellytetään ympäristökysymysten huomioon
ottamista. Urheilun uhkaksi on noussut se välin-
pitämättömyys, jolla etenkin suurkilpailujen jär-
jestäjät ovat suhtautuneet tapahtumien ympä-
ristövaikutuksiin. Esimerkiksi olympialaisten
jättiläismäiset rakennelmat ovat koituneet kiso-
jen jälkeen ongelmallisiksi. Jo kisojen valmiste-
luvaiheissa on hankaloitettu paikallisten ihmisen
elämisen edellytyksiä ja suorastaan loukattu
kansalaisoikeuksia.

Urheilun suur tapahtumat ovat vaikeuttaneet
myös paikallisen väestön elämää. Esimerkiksi
Brasiliassa vuonna 2014 järjestettävien jalkapal-
lon MM-kilpailujen vuoksi alkuperäisasukkaita
on häädetty asuinsijoiltaan ja asuntoja on puret-
tu rakennus- ja tiehankkeiden tieltä (Ortiz 2012).
Amnesty International on raportoinut, kuinka
Qatarin vuoden 2022 jalkapalloilun MM-kisa-
areenoita rakennetaan orjatyövoimalla piittaamatta
alkeellisistakaan työsuojelumääräyksistä.

Urheilun uhrin

Urheilujohtajat legitimoivat urheilua monin
myönteisin sanankääntein. Nykypäivän urheilu
nähdään globaalien talouden merkittäväksi sfää-
riksi. Onpa urheilun tulkittu vahvistavan kansa-
kuntien identiteettiä sekä edistävän kansalaisten
terveyttä. Urheilun katsotaan myös tuottavan elä-
mänsisältöä niin harrastajilleen kuin yleisöilleen.

Urheilun legitimointipuhe voidaan myös
kyseenalaistaa. Etenkään huippu-urheilu ei
sinällään tuota terveyttä tai ylläpidä toimintaky-
kyä. Kovimmillaan huippu-urheilu on jatkuvaa
tasapainoilua elimistön kestävävyn rajamaastos-
sa. Globaalissa maailmassa urheilun identiteet-
tejä rakentava merkitys on aiempaa monimut-
kaisempi (Markovits ja Rensman 2010, 8–13).

Urheilu tuottaa myös omat uhrinsa, joista urhei-
lujohtajat mieluusti vaikenavat. Omassa uhrien
jäljitystyössäni päädyin seitsemään uhrityyppiin,
jollaisiksi tyypittelin ylenmääräiset riskinottajat,
vastustajan vahingoittamat, keinoja kaihtamatto-
mat, yleisöuhrit, rooliuhrit, uhrisankarit sekä sat-
tuman korjaajat (Itkonen 1997, 7–13).

Ylenmääräiset riskinottajat eivät tunne pelkoa
ja sananmukaisesti ”urheilevat hengellään”. Ris-
kinotto voi tapahtua joko kilpailutilanteissa tai
valmentauduttaessa kisakoitoksiin. Vastustajan
vahingoittamia uhreja ovat urheilijat, jotka ovat
esimerkiksi joutuneet kokemaan kansakilpai-
lijansa tyrmäyksen tai muun vahingoittamisen.
Vastustajia voidaan vahingoittaa joko sääntöjen
sallimissa rajoissa tai niitä rikkomalla. Esimer-
kiksi jääkiekossa on noussut esiin valmentajien
käskyttäminen eli ohjeistus vastapuolen tiettyjen
pelaajien väkivaltaisesta eliminoinnista.

Keinoja kaihtamattomien uhrityyppiin lukeu-
tavat tietoisesti vilpin tielle lähteneet, jolloin suor-
itusta parantaviin lääkeaineisiin turvautumisella
tai riskinottamisella kilpailutilanteissa on ollut
karut seuraukset. Vilpistely onkin muodostunut
yhdeksi urheilun legitimeettiä voimallisimmin
uhkaavista tekijöistä (McFee 2004, 118–121).

Urheiluun kuuluvat myös yleisöuhrit. Kilpa-
autoja on suistunut katsomoihin tuhoisin seu-
rauksin. Myös huliganismi ja katsomoväkivalta
ovat tuottaneet omat uhrinsa. Rooliuhreja
on puolestaan syntynyt niistä henkilöistä, jotka

ovat valikoituneet uhreiksi johtuen omasta asemastaan urheiluorganisaatioissa. Urheilujohtajia on jopa murhattu. Rooliuhreina on pidetty myös monia urheilu-uran jälkeen hankaluuksiin ajautuneita urheilijoita. Mika Myllylän kilpailu-uran jälkeistä elämää kuvattiin mediassa ”julkaksi laduksi”, josta hiihtäjäsankari ei selvinnyt hengissä (Lempinen 2012, 14–23).

Uhrisankarit puolestaan uhrautuvat yhteisen hyvän nimissä, sillä urheilukentilläkin uhrautumalla voi itseään ja yhteisöään ylevöittää. Vaikka kyseessä eivät olisikaan suoranaiset kuolonuhrit, niin etenkin mediassa monet urheiluorganisaatioiden hylkäämät henkilöt nimetään uhreiksi. Sankariviitta on annettu myös henkilöille, jotka eivät ole kestäneet huippu-urheilun paineita. Kuolemansa kautta uhrisankariksi määrittyi esimerkiksi saksalainen jalkapallomaalivahti Robert Enke, joka poistui keskuudestamme itsemurhan tehneenä syksyllä 2009.

Urheilussa tapahtuu myös erilaisia ennakkoimattomia onnettomuuksia. Manchester Unitedin jalkapallojoukkueen pelaajat menehtyivät vuonna 1958 Münchenin lentokentällä tapahtuneessa onnettomuudessa. Samoin kävi syyskuussa 2011 Lokomotiv Jaroslavin jääkiekkjoukkueen pelaajille. Myös katsomoväkivalta ja huliganismi ovat tuottaneet omat uhrinsa. Kyseinen uhrilaji voidaan nimetä sattuman korjaamiksi.

Normittamisen haasteet

Maailmanlaajuisesti kiinnostaviksi ilmiöksi muotoutuneeseen urheiluun kohdistuu sekä sisäisiä että ulkoisia normittamispaineita. Erityisesti huippu-urheilu joutuu paitsi vakuuttelemaan olemassaoloaan myös tekemään työtä korkean moraalin ylläpitämiseksi ja säilyttämiseksi. Hankalaksi tilanteen tekee se, että ei ole olemassa ainoastaan yhtä yhtenäistä urheilua. Postmodernin ajan urheilu sisältää hyvin erilaisia käytäntöjä, jolloin myös urheilun normistot ovat sangen kirjavat.

Urheilun sosiaaliseen todellisuuteen on tullut lisääntyvässä määrin uusia toimijoita. Nämä uudet toimijat omine intresseineen haastavat urheilun vallitsevia käytäntöjä. Samalla urheilun aiempi autonomia tulee kyseenalaistetuksi.

Myös urheilun riskit, uhat ja uhrin pakottavat urheiluorganisaatioissa toimivat jatkuvaan normitustyöhön. Jatkuessaan urheilun normimyllerrys on vaativaa sekä urheilun sisäpiiriläisille että ulkopuolisille urheilua asemoiville päätöksentekijöille. Normien muokkauspakko ja jatkuva normimyllerrys tekevät osaltaan urheilusta yhden yhteiskunnallisen elämänmenon kiinnostavimmista alueista.

Lähteet

- Elias, N. & Dunning, E. (1986). *Från riddarspel till fotbollscup. Sport i sociologisk belysning*. Atlantis: Kristianstad.
- Hentilä, S. (1989). Urheilu, kansakunta ja luokat. Teoksessa Alapuro, R., Liikanen, I., Smeds, K. ja Stenius, H. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä: Vaasa.
- Ilmanen, K. (2012). Urheilun eriytynyt moraaliperusta. Teoksessa Ilmanen, K. ja Vehmas, H. (toim.) *Liikunnan areenat. Yhteiskuntatieteellisiä kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos. Tutkimuksia 1/2012. Jyväskylä.
- Itkonen, H. (1997). Tuskin etanaa elävämpi – urheilu sosiaalisena kontrollina. Teoksessa Vares, V. (toim.) *Urheilu ja historia – Kansakunnan identiteetiksi, yhteiskunnan vaikuttajaksi, joukkojen harrastukseksi*. Turun Historiallinen Arkisto 51. Turku.
- Itkonen, H. (1996). Kenttien kutsu. *Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Gaudeamus: Helsinki.
- Itkonen, H. (1997). *Urheilun uhrin*. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi XIV. Helsinki.
- Itkonen, H. (2013). Urheilun kentällä globaalia ja lokaalia räätälöidään koko ajan uusiksi. *Liikunta & Tiede* 5/2013.
- Jarvie, G. (2012). *Sport, Culture and Society. An introduction*. Routledge: Oxon.
- Lempinen, M. (2012). Viimeinen työntö. *Veikkaaja* 51/2012.
- Markovits, A. S. ja Rensman, L. (2010). *Gaming the World. How sports are reshaping global politics and culture*. Princeton University Press: Princeton.
- McFee, G. (2004). *Sport, Rules and Values. Philosophical investigations into the nature of sport*. Routledge: London.
- McNamee, M. (toim.) (2010). *The Ethics of Sport. A Reader*. Routledge: London.
- Mäkinen, O. (2007). *Samalta viivalta? Eettiset kysymykset urheilussa*. Kirjapaja: Hämeenlinna.
- Ortiz, F. (2012). Kaikkien aikojen kalleimmat kisat. *Maaailman kuvalehti* 3/2012.
- Viita, O. (2003). *Hymyilevä Hannes. Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sankaruus porvarillisessa Suomessa*. Ota-va: Keuruu.
- Walsh, A. ja Giulianiotti, R. (2007). *Ethics, Money and Sport. This sporting Mammon*. Routledge: London.

**Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston liikuntasosio-
logian professori. Artikkelin perustuu Tieteen päivillä
12.1.2013 pidettyyn esitelmään.**